

Arkeologisommar!

Sommaren är på intåg. För många på universiteten väntar en lugnare period utan undervisning medan det för många inom uppdragsarkeologin är en hektisk period med sommarens undersökningar. Om du inte kan få nog av arkeologi under semestern så har Riksantikvarieämbetet lanserat söktjänsten Aktuell arkeologi som ger information kring var i Sverige som det pågår en arkeologisk undersökning eller andra evenemang med arkeologitema. Utgångspunkten är en karta där varje undersökning, eller evenemang, finns med i form av en prick. Under varje prick finns även information kring om man kan besöka undersökningen och vilka tider som i så fall gäller. Söktjänsten drivs av Riksantikvarieämbetet i samarbete med arkeologitövarna i Sverige och nås via <http://www.aktuellarkeologi.se/GismoRaa.html#MainPlace:FirstPage>.

I det här numret får ni and annat ta del av vad som diskuterades vid seminariet *Vad händer med fynden* och inbjuds att söka ekonomiskt stöd från Svenska Arkeologiska Samfundet för att anordna ett arkeologicafé.

Kanske är du involverad i någon spännande undersökning, besöker en undersökning via Aktuell arkeologi, eller läser en trevlig bok under sommaren. Dela med dig av detta och skicka in ett bidrag till höstens nummer av Gjallarhornet. Mer information finner ni i slutet av detta nummer.

Trevlig sommar!

Anna Tornberg och Anton Bonnier

Vad händer med fynden?

Det var titeln på ett seminarium vid Stockholms läns museum den 14 april 2016. Medverkande talare kom från Riksantikvarieämbetet, Stockholms stadsmuseum, Historiska museet, Arkeologerna, Sigtuna museum och Stockholms universitet. I inbjudan till seminariet framhölls att fynden vid de arkeologiska undersökningarna många gånger är avgörande för att tolka platsen och därför oerhört viktiga för forskningen. Detta ställer enligt inbjudan stora krav på att ”den antikvariska hanteringen av fynden fungerar”. Dels skall fynden kunna komma forskningen till godo, dels skall fynden hanteras på rätt sätt och inte förstöras.

Därför är frågor som rör hanteringen och synen på arkeologiska fynd ständigt aktuella. Stockholms läns museum bjöd in till seminariet för att från olika synvinklar ta upp frågan.

I det följande sammanfattas kortfattat vad som kom fram under seminariet.

Anna Östling från läns museet framhöll i sitt välkomstanförande att museet nu ville pröva att ha ett mer yrkesinriktat seminarium. Fyndhantering brottas alla med och därför hade museet valt att ha detta som tema.

Carolina Andersson och Britta Rosborg, Riksantikvarieämbetet, talade om *Fynd och fyndfördelning – nu och i framtiden*. I sin framställning gick talarna igenom det gällande regelverket och erinrade om vad som står i Kulturmiljölagens kapitel 2. Det är länsstyrelserna som ger tillstånd till arkeologiska undersökningar. Alla arkeologiska fynd tillhör staten. För att museer skall kunna ta emot fynd fattar Riksantikvarieämbetet beslut om hur fynden skall fördelas. Ämbetet avsäger sig därmed äganderätten till museerna. Arkeologiska fynd kan vara artefakter, geofakter, ekofakter eller benmaterial från djur och människor. Efter selektion och konservering lämnas fynden till museer som ämbetet anvisar. Det finns krav på hur eventuella fynd skall samlas in och konserveras. En undersökningsplan skall finnas med en fyndstrategi. Här skall bland annat nämnas motiven för att tillvarata och selektera samt motiv för att konservera.

Nu pågår tester i fem län av ett nytt fyndfördelningssystem. Nio museer deltar i denna test. Detta nya system gör det möjligt med en tidig dialog mellan länsstyrelser, undersökare och mottagande museer rörande frågor kring insamling och selektering av fynd. Här tas upp frågor om hur fynden skall ordnas, etiketteras och registreras enligt mottagande museers önskemål. Undersökare kan lämna in fynd till ett museum innan ett formellt fyndfördelningsbeslut

fattats. Systemet har utvecklats i enligt med ett regeringsuppdrag år 2015 om att utveckla och effektivisera hanteringen av fynd från arkeologiska undersökningar. Representanterna för Riksantikvarieämbetet gick därefter i detalj igenom hur det nya systemet är uppbyggt. Bland annat gäller det att säkerställa att tillvaratagna fynd bevaras för framtiden. Mottagande museer bör till exempel ta fram samlingsstrategier för arkeologiskt material. Riksantikvarieämbetet kommer att förtydliga gällande vägledning vad gäller länsstyrelsernas tillsyn av fyndhanteringen.

Det är också viktigt att vidta åtgärder för att förbättra efterarbetet med fynden. En gemensam nomenklatur för sakord på basnivå är en åtgärd till exempel. Det gäller också att få fram lösningar på en mer effektiv fynd- och informationsöverföring till mottagande museer. De mottagande museerna bör ha strategier för att digitalisera de arkeologiska samlingarna. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum förordar en lagändring av andra kapitlet, 16 – 17 §§ i Kulturmiljölagen. Innebörden av denna ändring är att beslut om fyndfördelning mm skall fattas av Statens historiska museum. Vidare bör det göras möjligt att gallra fynd samt att fördela material på icke-statliga museer.

Elisabet Regner, Statens historiska museum, talade om *”Vad ska vi med informationen till. Insamling och accession på Statens historiska museum”*. Hon framhöll att museets information skapas genom uppdragsarkeologin. Dessutom har museet egen kunskapsinsamling. År 2015 har utformats en insamlingspolicy för att vägleda museet i dess arbete med insamling på områden inom befintliga samlingar som behöver stärkas i relation till myndighetens uppdrag och verksamhet. Det är en strategisk förändringsplan. Regner gick igenom vad som ingår i den policyn.

Accession är att införliva föremål i existerande samlingar och handlar bl a om uppordning mm och att på alla sätt göra materialet mer publikt tillgängligt.

Julie Melin, Statens historiska museum, och Ann-Marie Hållans Stenholm, Arkeologerna, talade om *”Försöket Molnby”*. De redogjorde för ett nytt sätt för Historiska museet att arbeta med fynd och informationsöverföring från fält till museum. Bland annat berördes kvalitetsproblem vid överföring av fynd. Till exempel kan det ta lång tid från det att fynd grävs upp till dess att de lämnas till ett museum. En åtgärd kan vara att fynden etiketteras, att maskinell utskrift sker av etiketter och att dessa får en identitetskod i form av en streckkod. Detta ID kopplas sedan till databaser hos SHM och Arkeologerna.

Hur sedan accession kan ske beskrevs i detalj av talarna. Det blir en klar förbättring om ett nationellt ID införs och att en nationell standard tas fram för att utforma etiketten och den grundinformation som skall finnas på den. Etiketten skrivs ut av undersökare och viss ytterligare information kan läggas till om så krävs. Genom det föreslagna kommer kvalitets-, tids- och ekonomiska vinster att erhållas. En snabbare fyndöverföring medför snabbare tillgänglighet för alla, bättre och mer långsiktig förvaltning hos museer samt kortare lagringstid hos Arkeologerna.

Fortfarande pågår testverksamhet. Ännu har inte gjorts några beräkningar på möjliga tidsvinster.

Kerstin O. Näversköld från Arkeologiska institutionen vid Stockholms universitet, talade *"Om föremålsforskningen förutsättningar"*. Kerstin är doktorand vid institutionen och forskar om vikingatida sköldar. Med utgångspunkt i sina erfarenheter berörde hon olika aspekter som museernas digitala insatser och extern användbarhet av dessa, olika förutsättningar för föremålsforskning, erfarenheter och nätverk samt praktiska problem och utmaningar mm. Hon studerar olika museisamlingar i Sverige och utomlands och framhöll att välfungerande hemsidor är viktiga i forskningen. Museernas digitalisering gör det möjligt att arbeta självständigt med föremålsforskning. Digitalisering underlättar forskningen. Med digitalisering blir det bättre ordning på samlingarna – därmed är digitaliserade samlingar ett viktigt forskningsverktyg.

Personliga erfarenheter hos forskaren av museisamlingar och rutiner är en fördel. Det finns dock en "språkbarriär" – nämligen "museispråket". Den som inte behärskar detta kan få det svårare i sin forskning. Mycket viktigt är den enskilde forskarens nätverk. Hur olika material har hanterats på skilda museer påverkar hur materialet kan användas i forskningen. Vissa föremål kan ligga kvar hos experter länge och blir inte tillgängliga för forskaren. Det gäller också att ta del av allt arkivmaterial, rapporter mm samt att kontrollera om det finns fler fragment av ett visst föremål. Det kan skilja sig mycket mellan hur olika museer digitaliserar sin samling, vilket kan innebära problem för forskaren. Bilder är viktiga för att veta om det finns anledning att se närmare på föremålen ifråga. Nomenklatur är viktig när det gäller att söka material så att samma föremål fångas upp. Faktum är att det finns exempel på att föremål kan ha olika benämningar vilket försvårar att hitta i register. Det finns ca 10 miljoner föremål i SHM. Digitaliseringsarbetet är en process som aldrig blir färdig...

Mikael Johansson, Stockholms stadsmuseum, höll ett intressant anförande om *"Keramiken från Slussen"*. Mikael inledde med en kort beskrivning av stadsmuseet fyndinsamling. Fynd finns från 1500 fyndplatser. Det rör sig om sammanlagt mer än 500 000 enskilda artefakter. Museet har ett policydokument som gäller hur arkeologiska fynd skall inlämnas till museet.

Han gick därefter igenom de olika typer av keramik som påträffats vid utgrävningarna intill Stockholms stadsmuseum. Det rör sig om 1249 kakelugnsbitar och 12574 keramikskärvor från sent 1200-tal till 1600-talets mitt. Fynd finns av serverings- och dryckeskärl av stengods, av blyglaserat lergods, av matlagningskärl av svartgods och blyglaserat lergods av medeltida typ mm. Föredraget illustrerades med utsökta bilder av de olika typer av kärl som de påträffade skärvorna representerade. Det finns en typologisk utveckling som framgår av de framgrävda skärvorna.

Slutligen höll Jacques Vincent från Sigtuna museum ett anförande om *"Erfarenheter från arbetet med Sigtuna museums magasin i Til"*. Han berättade om erfarenheter från flyttning av museets samlingar till ett nytt magasin om 1200 m² – om förberedelserna, inredningen av magasinet och själva flyttningen. I detalj beskrevs hur det gick till – byte av alla bruna askar till syrafria sådana för att skydda fynden, hur de lades in i silkespapper, hur etiketter byttes till nya på syrefritt papper, hur vanliga gem byttes mot rostfria mm. Fynden lades i 2700 kartonger av syrefritt wellpapper. Magasinet har tre olika klimatsystem och sju olika rum. Det är viktigt att noga ordna med säkerheten mm. Av Vincents detaljerade skildring framgick tydligt att det är synnerligen resurskrävande att flytta en museisamling om det skall ske på ett sätt som skyddar fynden för framtiden. Han framhöll också att öppenhet och tillgänglighet är mycket viktigt. Visningar sker av magasinet och intresset för detta är stort – skolklasser kommer gärna på besök.

Sammanfattningsvis var det ett mycket intressant halvdagsseminarium. För de närvarande yrkesverksamma arkeologerna som dagligen har att ta hand om fyndsamlingar var säkerligen genomgången mycket nyttig!

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@globalnet.net

Stockholm före Stockholm. Från äldsta tid fram till 1300.

Stockholmia Förlag. Monografier utgivna av Stockholms stad 247.

264 sidor. Redaktörer: Susanne Thedéen & Thorun Zachrisson.

Frågor som har diskuterats flitigt är när en stad växte fram på Stadsholmen. Detta nämns i förordet till en mycket intresseväckande nyutkommen bok om Stockholms förhistoria. Grundades staden av Birger Jarl år 1252 som vanligen antas enligt ett medeltida brev? Eller kom staden till 1187 som gråbröderna berättar i franciskanermunkarnas konvent i Visby årskrönika? I vart fall visar de olika artiklarna i boken som skrivits av 10 författare att det som nu är Stockholm har besökts och kanske bebotts tidigare även om de flesta spåren försvunnit. Det återstår spridda fynd och kulturlager. Författarna är arkeologer, ortnamnsforskare, runologer och kvartärgeologer.

Institutionen för arkeologi och antikens kultur vid Stockholms universitet startade hösten 2008 kursen *Stockholm före Stockholm*. Redaktörerna utformade kursen men idén kom från arkeologen Ulf Fransson. Tanken var att beskriva Stockholm och Stockholmsområdets bakgrund från forntid fram till cirka 1300. Detta skildras mycket detaljerat och intressant i de olika artiklarna i boken. Här får vi veta om de första säljägarna som för ungefär 10 000 år sedan besökte de små skären och kobbarna i nuvarande Södertörn. Vi får läsa om bronsåldern i Stockholmsområdet där väl synliga monument finns på höjder i form av gravrösen, gravfält och skärvstenshögar som visar var hus och gårdar legat liksom hällristningar. Under äldre järnålder hade strandförskjutningen åstadkommit att mer land kunde bebos. Fynd från denna tid i Stockholms innerstad är en handfull romerska bronsmynt och ett eneggat svärd liksom en hank till en romersk bronskanna. Hanken är påträffad i Norrström.

På Stadsholmen och på malmarna har påträffats spår av kulturlager från slutet av vikingatid och från äldsta medeltid. Det skedde under Stadsmuseets grävningar 1994-1995 i västra delen av Stadsholmen mellan den vikingatida strandkanten och vad som varit portar i den senare stadsmuren. Till exempel har påträffats rester av en träkonstruktion som med ¹⁴C-metoden daterats till tiden 980 – 1160 evt. En härd från 970 – 1160 evt. påträffades vid Storkyrkobrinken. Också flera silverskatter har hittats omkring Stadsholmen. Bland olika fynd på Stadsholmen märks även runstenar – en är inmurad i hörnet av Kåkbrinken och Prästgatan. I hela Stockholms-området vari ingår Spånga, Bromma och Brännkyrka finns ett femtiotal olika runinskrifter. Flera skildras ingående i boken bland annat den nu försvunna runstenen som nämner en bonde i Ulvsunda.

Sjöfarten har naturligtvis haft betydelse för Stockholms uppkomst. Detta skildras i en detaljerad artikel som tar upp båtfynden i och omkring staden och de vattenleder och hamnar som en gång präglade området. Vattenlederna var oerhört viktiga under förhistorisk tid och medeltid för kommunikation med båtar eftersom det knappast fanns något vägnät att tala om. En artikel beskriver ingående hur det såg ut på Stadsholmen innan den blev stad. Här får läsaren veta att först byggdes ett torn vid Norrström där slottet nu finns och dessutom ett torn vid Söderström. Två murar utgick från tornet vid Norrström och till tornet vid Söderström. Däremellan fanns den första bebyggelsen. Vid undersökningarna på Helgeandsholmen framkom pålar i den forna segelleden. Pålarna daterades dendrokronologiskt till 970 – 1020 evt. med en koncentration kring 1010 – alltså en spärranordning i vad som en gång kallades Stocksund. Senare utgrävningar på Stadsholmen har visat de olika byggnadsskedena i den medeltida borgen och framväxten av den medeltida staden.

Det gåtfulla namnet Stockholm diskuteras ingående i en artikel bland annat vilken ö som var den ursprungliga stockholmen. Det kan ha varit den lilla ö som i artikeln benämns Östön och sedan blev en del av Helgeandsholmen. Här fanns antagligen en flytande stockkedja i syfte att spärra av Norrström. Om ett spärrfäste anlades i Norrström på 1000-talet kan det vara den första tänkbara tiden under vilket namnet Stockholm kom till enligt artikeln. Också ortnamn i Stockholmsområdet tas upp i en särskild artikel. Hur landskapet utvecklades före stadens skildras i bokens sista artikel.

Boken är vackert illustrerad. Artiklarna är välskrivna och ger en mycket god information om Stockholm före Stockholm. Denna populärvetenskapliga antologi rekommenderas varmt till läsning!

Nils Ringstedt

Disputationer

Helena Andersson har disputerat vid Stockholms universitet med avhandlingen: *Gotländska stenåldersstudier. Människor och djur, platser och landskap.*

Den 12 maj kl. 13.00, Hörsalen i f.d. Botaniska institutionen, Lilla Frescativägen 5, Stockholm.

Opponent: Björn Nilsson, Lunds universitet.

Cecilia Ljung har disputerat vid Stockholms universitet med avhandlingen: *Under runristad häll. Tidigkristna gravmonument i 1000-talets Sverige.*

Den 14 maj kl. 10.00, DeGeersalen, Geovetenskapens hus, Stockholm.

Opponent: Peter Carelli, Statens historiska museer.

ARRANGERA ETT ARKEOLOGICAFE!

Funderar ni på någon arkeologisk fråga som ni vill få besvarad? Vill ni veta mer om arkeologiska utgrävningar eller kulturarvet i er hembygd? Eller vill ni kanske djupdyka i någon aktuell arkeologisk debatt?

Svenska Arkeologiska Samfundet hjälper till att arrangera ett arkeologicafe i form av en föreläsningkväll, tematräff eller liknande. Ni kan vara en förening, t.ex. en hembygdsförening, ett byalag, en studentgrupp eller ett nätverk. Ni ordnar lokal, bjuder in en eller flera föreläsare och sprider information om arrangemanget på er ort. Den inbjudade föreläsaren kan vara arkeolog eller någon annan som kan dela med sig av sina kunskaper. Vi står för kostnaderna upp till 10 000 sek för inbjuden föreläsare, tryck av affischer, annonser och i viss mån lokalhyra. Vi hjälper även till att sprida information om arrangemanget via vårt nyhetsbrev *Gjallarhornet*, vår hemsida (www.arkeologiskasamfundet.se) och facebooksidea.

Ni kan föreslå arkeologicafeer löpande under året men vi behöver minst två månader på oss för beslut, så var ute i god tid! Skicka ert förslag med en kort beskrivning om hur arrangemanget ska gå till, vilket arkeologiskt ämne eller tema som ni vill ta upp och vilken/vilka föreläsare ni tänkt bjuda in. Vi kan också hjälpa till att hitta en arkeolog som matchar temat på arrangemanget. Bifoga även en budget över kostnaderna.

Skicka ditt förslag till: info@arkeologiskasamfundet.se

Svenska Arkeologiska Samfundet

Svenska Arkeologiska Samfundets styrelse 2016

Måndagen den 2 maj hölls Svenska Arkeologiska Samfundets årsmöte på Östermalms föreningsråd, Valhallavägen 148, Stockholm.

Efter årsmötet höll Anas al Khabour, verksam vid Kulturmiljö Halland, ett föredrag med titeln: *Palmyra and ISIS: The Intentional Destruction of a World Heritage Site*.

Följande ledamöter valdes in i styrelsen för 2016:

Ordförande: Joakim Wehlin

Vice ordförande och redaktör för CSA: Anders Högberg

Sekreterare: Fredrik Ekengren

Skattmästare: Åsa M. Larsson

Ansvarig för medlemsregister samt urval av nya medlemmar: Lars Ersgård

Ansvarig för Facebook-sida: Elisabeth Niklasson

Ansvarig för hemsida: Eva Stensköld

Stipendiesekreterare: Åsa Berggren

Redaktör för Gjallarhornet: Vakant

Konferensansvarig: Kerstin Näversköld

Övriga ordinarie ledamöter: Roger Edenmo

Suppleanter: Elin Fornander, Anna Tornberg, Anton Bonnier, Per Nilsson

Gjallarhornet

Deadline för nästa Gjallarhornet är den 15 september. Bidrag skickas till Anna Tornberg eller Anton Bonnier, helst med e-post: anna.tornberg@ark.lu.se eller anton.bonnier@antiken.uu.se. Alternativt: Anna Tornberg, Lunds universitet, Institutionen för arkeologi och antikens historia, Box 192, 221 00 Lund eller Anton Bonnier, Uppsala universitet, Institutionen för arkeologi och antik historia, Box 626, 751 26 Uppsala. Gjallarhornet distribueras numera endast via e-post som pdf. Det kan också hämtas på Samfundets hemsida: <http://www.arkeologiskasamfundet.se/gjallarhornet.html>.

Glöm inte att meddela Samfundet om du byter e-postadress. På så vis missar du inte utskick av Gjallarhornet eller annan information. Skicka dina uppgifter om byte till asa.berggren@sydsvenskarkeologi.se.

Vill du bli ledamot i Svenska arkeologiska samfundet?

Är du aktiv inom det arkeologiska fältet och vill hålla dig uppdaterad om vad som sker inom dess olika grenar? Vill du vara med och utveckla Samfundets verksamhet eller delta i dess olika aktiviteter?

Då välkomnar vi varmt din ansökan om medlemskap. Vi vänder oss till dig som arbetar med arkeologi inom till exempel arkeologisk uppdragsverksamhet, på universitet, museer och länsstyrelser, eller är antagen till forskarutbildning.

Medlemsavgiften är 200kr/år. Som medlem får du regelbundet nyhetsbladet Gjallarhornet samt inbjudan till Svenska Arkeologmötet, seminarier och temaresor.

Ansökan mailas eller skickas med post till:

ledamot@arkeologiskasamfundet.se Lars Ersgård Riksantikvarieämbetet UV Syd
Odlarevägen 5 226 60 Lund

När du har fått besked om att ansökan godkänts sätter du in årsavgiften 200 kr på:
Kontonummer: Plusgiro 351210-0 Betalningsmottagare: Svenska Arkeologiska Samfundet

På första inbetalningen, ange ”ny medlem”, namn, adress och e-post.

Du kan även ringa, skriva eller maila oss så skickar vi inbetalningskort.